

Lexicon

nabijheid en sociaal werk

Veldboer, L., Engbersen, R., Hooghiemstra, E., Jansen, J.,
Koeter, L., Repetur, L., Rözer, J. en Sprinkhuizen, A. (red.)

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Werkplaatsen
Sociaal Domein

Werkplaats Sociaal Domein
Amsterdam en Omgeving

Voorwoord

Jos van der Lans

Begin jaren zeventig zocht een groep vrijwillige redacteuren van de Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers (NVMW) naar een naam voor het vernieuwde maandelijkse ledenblad. Bij voorkeur een originele naam, want de tijden waren aan het veranderen. Maatschappelijk werkers zochten naar een identiteit die aansloot bij de nieuwe sociale vraagstukken waarmee ze te maken kregen. Na veel wikken en wegen kozen ze voor *De Sleutelaar*. Voor een tot dat moment redelijk statige vereniging als de NVMW was dat een verrassende vondst. Met de naam wilde de redactie vooral het praktische handwerk van het maatschappelijk werk benadrukken. Een sleutelaar is niet voor één gat te vangen en vindt ergens in zijn gereedschapskist wel een sleutel tot een oplossing.

De nieuwe naam hield het een jaargang uit. In 1972 verscheen het ledenblad alweer onder de weinig verrassende titel: *NVMW Nieuws*. Veel maatschappelijk werkers vonden *De Sleutelaar* verschrikkelijk. Ze herkenden zich er totaal niet in. Zij zagen zich niet als amateuristische klussers, maar als beoefenaren van een serieus vak, dat kon bogen op een decennialange traditie en dat hulp bood aan gezinnen die op enigerlei wijze in de problemen waren geraakt. Dat verdiende een passend visitekaartje.

Het was een voorbode van een vorm van onduidelijkheid die het sociaal werk in Nederland nog decennialang zou achtervolgen. Is het een vak met een welomschreven beroepsgroep die daarvoor een speciale opleiding heeft genoten? Beperkt het zich tot een afgebakend soort problemen of neemt het alle ellende van de samenleving op zijn schouders? Werkt het vak strikt methodisch of sleutelt het naargelang de omstandigheden? Moeten sociaal werkers ook actief kritisch optreden tegen misstanden in de samenleving of beperken ze zich tot de hulpvragen die op hun weg komen? Zijn ze er vooral voor individuen-in-nood of bemoeien ze zich ook met gemeenschappen? Vormen ze eigenlijk wel een familie? En wat verbindt hen dan?

Die laatste vraag drong zich in de jaren zeventig steeds dringender op. Onder de vlag van het welzijnswerk groeide het aantal beroepsgroepen dat zich met sociale problemen bezighield gestaag. Opbouwwerkers, sociaal-cultureel werkers, jongerenwerkers, vormingswerkers, migrantenwerkers – gevoed door steeds meer subsidiestromen formeerde zich een heuse bedrijfstak. Daar hoorde, zo klonk het midden jaren zeventig, ook een beroepsorganisatie voor welzijnswerkers bij.

De al dertig jaar bestaande Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers heeft daar vier jaar over vergaderd. Gaan we daarin mee? Doen we het wel? Doen we het niet? Een deel van de aangesloten maatschappelijk werkers wilde wel een algemenere beroepsvereniging, maar dan zonder de opbouwwerkers, want dat vond men een heel andere groep. Dat waren maatschappijveranderaars, en niet – zoals maatschappelijk werkers – individuele hulpverleners.

Uiteindelijk lukte het in 1978 toch om alles in één beroepsorganisatie onder te brengen. Tijdens een speciaal congres in Culemborg werd de Nederlandse Organisatie van Welzijnswerkers (NOW) opgericht. De organisatie telde een kleine 2500 leden en schoot energiek uit de startblokken. Maar al snel keerde het tij. Had het kabinet-Den Uyl (1973-1977) welzijnsbevordering nog een hoge prioriteit gegeven, de daaropvolgende kabinetten sloegen een compleet andere toon aan.

Na een decennium van ongebreidelde groei moesten welzijnswerkers zich ineens gaan verweren tegen de vaak meedogenloze en vrijwel altijd karikaturale kritiek, waarbij columnisten als Jan Blokker regelmatig olie op het vuur gooiden. Binnen de jonge beroepsorganisatie zag men dat

met lede ogen aan. Uiteindelijk leidt dit alles tot een grote interne verdeeldheid en heft de Nederlandse Organisatie van Welzijnswerkers zichzelf in 1988 moegestreden op. De verschillende beroepsgroepen moeten de beroepsorganisatie en -ontwikkeling weer zelf ter hand nemen, iets waar alleen de maatschappelijk werkers in slagen. Zij vallen terug op de Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers, lange tijd de enige serieuze beroepsorganisatie binnen het sociaal domein.

Deze geschiedenis is relevant omdat het grote consequenties heeft gehad voor hoe we in Nederland gedurende een lange periode de kennisverzameling en begripsvorming in het sociaal domein hebben georganiseerd. Namelijk als los zand. Bij gebrek aan overkoepeling en ervaren samenhang creëerde elke werksoort zo haar eigen bubbel. In grove lijnen was vastgelegd wat wel en niet tot de competentie werd gerekend en waarvoor met behulp van programmegefinancierde kennisinstituten specifieke kennis werd verzameld. Onduidelijke financiering en alsmar dreigende bezuinigingen zorgden er bovendien voor dat alle in de jaren zeventig opgekomen welzijnsdisciplines permanent in een overlevingsmodus verkeerden. Dat is ook al niet bevorderlijk voor een kritische reflectie op de betekenis van het vak en de samenhang met andere sociale interventies.

Deze ontwikkeling bevorderde een dramatische verkokering van het sociaal domein en blokkeerde het nadenken over de vraag waarin werksoorten elkaar kunnen vinden en versterken. We zijn beter in het benoemen van wat maatschappelijk werkers en opbouwwerkers van elkaar onderscheidt dan waarin ze elkaar aanvullen, kunnen versterken en met elkaar kunnen samenwerken. We zijn geoefender in het benoemen van de competentieverschillen dan in het professioneel exploreren van de gezamenlijkheid. Dat laatste is ondanks alle beleidsmatige pleidooien voor integraal werken toch lange tijd een mentale no-go-area geweest. We konden het gewoon niet bedenken, we waren het ontleerd.

Hoe je het ook wendt of keert, de decentralisatie van het sociaal domein (Wmo, Participatiewet, Jeugdwet) in 2015 hebben hier met veel geweld verandering in aangebracht. Met dit beleid probeerde men te forceren waar de uiteenlopende werksoorten om allerlei redenen niet toe in staat waren. In 80 procent van de Nederlandse gemeenten besloot men tot het samenstellen van sociale wijkteams waarin professionals van verschillende komaf elkaar wekelijks in de ogen moesten kijken en met elkaar moesten samenwerken. De Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers, de enige goed functionerende beroepsvereniging, opende opnieuw de deuren en vormde zich in het decentralisatiejaar 2015 om tot Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW), zeg maar een NOW 2.0.

En toen de wijkteams overrompeld werden door hulpvragen popte als vanzelf de discussie op hoe individuele ondersteuning en een collectieve op gemeenschapsvorming gerichte aanpak elkaar kunnen aanvullen. Een vraagstuk dat na het opheffen van de NOW in 1988 schromelijk onderbelicht was gebleven. En wat te denken van de groeiende belangstelling om scherper te bepalen hoe een vitale sociale infrastructuur of basis een vruchtbare voedingsbodem kan vormen voor sterke combinaties van formele en informele zorg? Of de hernieuwde aandacht voor samenlevingsopbouw en opbouwwerk die zich in beleidskringen en in stadhuisen manifesteert?

Kortom, de geest is uit de fles. De behoefte aan samenwerking, aan elkaar versterkende interventies wint het van de hokjesgeest die te lang het sociaal domein verkaveld heeft. Dat is pure winst, maar daar past ook een nieuwe vorm van bezinning en reflectie bij. Waarop stoelt de nieuwe gezamenlijkheid, welke begrippen horen daarbij, wat weten we er eigenlijk van, hoe kunnen we ze in het nieuwe licht van deze tijd beschouwen, duiden en verder brengen en welke dilemma's moeten we daarbij onder ogen zien? Het creëren van een nieuwe werkelijkheid is niet alleen een beleidsmatige of professionele opgave, maar ook een intellectuele uitdaging.

Met deze bundel wordt daartoe de handschoen opgenomen. Het startpunt is het begrip nabijheid, misschien wel het meest typerende kenmerk van het opereren van professionals in het sociaal domein. Ze opereren in de leefwereld van mensen en hebben daar (als het goed is) kennis van. Ze gebruiken de context van een wijk voor hun interventies, sluiten aan en zoeken samenwerking met vitale krachten zoals bewonersinitiatieven. Van hun organisaties en instituties vragen ze ruimte om in de nabijheid ook hun werk goed te doen. Een blik op de inhoudsopgave van deze bundel maakt duidelijk dat er vanuit het gegeven van nabijheid heel veel te vertellen is over het vak van sociaal werkers. Dicht bij mensen opereren, daar kleven ontegenzeggelijk voordelen aan, maar natuurlijk ook dilemma's, risico's en valkuilen. Het zou naïef zijn om die te verhullen.

Maar de winst zit echter in de overkoepeling, in het doordenken van een begrip dat kenmerkend is voor verschillende interventies in het sociaal domein, maar dat ze tegelijkertijd in een perspectief bijeenbrengt. Want met de gemeenschappelijke noemer van nabijheid wordt het lastig om elke casuïstiek als op zichzelf staand geval te zien. Wie de nabijheid professioneel deelt, gaat al snel op zoek naar ruimere verbanden, diepere oorzaken en gemeenschappelijke oplossingen. Wie elkaar door de nabijheid opzoekt en echt weet te vinden, wordt allicht een effectievere professional.

Dat gaat natuurlijk niet van vandaag op morgen. Dat is een zoektocht die het nodige intellectueel denkwerk vergt en tegelijk een beroep doet op professionele creativiteit. Daarbij zal men zonder gerichte beleidsmatige en institutionele aansturing al snel in oude gewoontes vervallen. Dat is op voorhand ook de verdienste van dit boek: het wijst de weg naar een ander begrip van het sociaal domein. Bovendien levert het bouwstenen op om sociaal werkers te ontdoen van het wat rommelige sleutelaarsimago waaraan ze eigenlijk nooit helemaal ontsnapt zijn. Dat daarvoor nog een lange weg te gaan is, moeten we maar voor lief nemen. Ze zijn immers ook al heel lang bezig.

Jos van der Lans, journalist en cultuurpsycholoog. Hij is onder meer initiatiefnemer van de Canon sociaal werk, waarvan hij sinds 2007 eindredacteur is.

Colofon

Redactie: Lex Veldboer (Hogeschool van Amsterdam), Radboud Engbersen (Movisie), Erna Hooghiemstra (Hogeschool van Rotterdam), Judith Jansen (Movisie), Laura Koeter (Hogeschool van Amsterdam), Lou Repetur (Movisie), Jesper Rözer (Hogeschool van Amsterdam), Ard Sprinkhuizen (Hogeschool Utrecht).

Eindredactie: Tea Keijl en Irna van der Wekke.
Vormgeving: ontwerpburo suggestie & illusie.

September 2022 (Versie 1.0).

Overname van informatie uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van de bronvermelding:

© Movisie, Werkplaatsen Sociaal Domein, Werkplaatsen Sociaal Domein Amsterdam en Omgeving.

De inhoud van deze publicaties is met grote zorg samengesteld. Desondanks zijn de betrokken organisaties en auteurs niet aansprakelijk voor de eventuele schade die ontstaat door het gebruik van deze informatie.

Graag citeren als:

Veldboer, L., Engbersen, R., Hooghiemstra, E., Jansen, J., Koeter, L., Repetur, L., Rözer, J., & Sprinkhuizen A. (Reds.) (2022). Lexicon nabij sociaal werk (versie 1.0). Movisie en de Werkplaatsen Sociaal Domein.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Jos van der Lans	
Inleiding - over nabijheid	8
Sociaal	
Sociale basis	15
Radboud Engbersen & Ard Sprinkhuizen	
Wederkerigheid	21
Femmianne Bredewold	
Vertrouwen	26
Monique Kremer	
Menselijk en sociaal kapitaal	32
Lisbeth Verharen & Jesper Rözer	
Sociale afstand	38
Jesper Rözer & Beate Völker	
Segregatie	45
Guido Walraven	
Eenzaamheid	50
Anja Machielse	
Geografisch	
Leefbaarheid	55
Nanke Verloo	
Straatcultuur	61
Femke Kaulingfreks	
Alledaagse attentheid	67
Monique Kremer	
Publieke ruimte	72
Radboud Engbersen	
Bewonersinitiatieven	78
Menno Hurenkamp	
Samenleven	84
Lex Veldboer	
Buurteffecten	89
Fenne Pinkster	
Verhuiselijking	94
Jan Willem Duyvendak	

Professioneel

Integraal werken	99
Hilde van Xanten & Silke van Arum	
Relationeel Sociaal Werk(en)	106
Kristel Driessens	
Achter de voordeur	112
Thomas Kampen	
Sociale teams	117
Marja Jager-Vreugdenhil	
Politiek actorschap	122
Marc Hoijtink	
Samenlevingsopbouw	128
Marcel Spierts & Mariël van Pelt	
Pedagogische civil society	134
Saskia Wijsbroek & Marije Kesselring	
Maatwerk	140
Patricia van Echtelt & Esther van den Berg	
Sociaal Schaduwwerk	145
Saskia Welschen & Mieke Schrooten	
Ervaringsdeskundigheid	151
Saskia Keuzenkamp & Ed van Hoorn	
Praktijkleren	157
Marc Hoijtink & Mariël van Pelt & Laura Koeter	
Presentie	162
Elly Beurskens	

Institutioneel

Leefwereld en systeemwereld	167
René Gabriëls	
Evidence-based werken	172
Renske van der Zwet	
Preventie	178
Carla Kolner	
Sociale technologie	185
Christa Nieuwboer & Ines Schell-Kiehl	
Zorg thuis	191
Rick Kwekkeboom	
Werken aan institutionele nabijheid: de boundary spanner	197
Duco Bannink & Hans Bosselaar	
Auteursbeschrijvingen	202